

Hofboek

Inleiding

De kopieën van Hofboeken van Delden, die zich in het Streekarchief te Delden bevinden, bestaan uit drie banden, deel 1, deel 2 en deel 3.

Wat de bladzijden betreft zijn deel 1 en 2 doorgenummerd. Daardoor vormen zij één bestand.

Deel 3 vormt een ander bestand, want dit heeft een eigen bladzijdenummering.

Een derde bestand bestaat uit Bijlagen. Dit zijn ongenummerde bladzijden, die gedeeltelijk achterin het ingebonden deel 2 te vinden zijn (o.a. de pagina's 39 t/m 43), maar ook tussen de pagina's van de verschillende delen. Ze zijn hier in tijdsvolgorde geplaatst.

Voor de functie van het Hofboek verwijzen we naar het hoofdstuk "Hofhorigheid in Ambt-Delden".

De volgende personen hebben gewerkt aan de transcriptie van het Hofboek:

Jos Andriessen

Henri Grootelaar

Ria Hofstee

Jan de Klark

Annemiek Langelaar

Hans Nibbelink

José Saraber

Toelichting bij de transcriptie van de hofboeken van de Hof Delden

1. Ontstaan en ontwikkeling van het stelsel van hofhorigheid

In het Twents Streekarchief te Delden bevinden zich kopieën van de hofboeken van de Hof Delden (1). Een groep vrijwilligers van het Streekarchief heeft van deze hofboeken een transcriptie gemaakt en tevens indexen op naam, jaartallen en een verklarende woordenlijst. Hiermee zijn de hofboeken van de Hof Delden snel toegankelijk gemaakt. De hofboeken hebben betrekking op het verschijnsel hofhorigheid dat in Twente tot het eind van de 18^e eeuw heeft bestaan. Het stelsel van hofhorigheid stamt uit de vroege middeleeuwen en is voortgevloeid uit het streven van toenmalige wereldlijke en geestelijke overheden om hun grootgrondbezit effectief te beheren. Er werden centrale plaatsen (hoven) aangewezen van waaruit de agrarische exploitatie van grotere complexen grond werd aangestuurd en gecontroleerd door een beheerder (hofmeier) namens de grootgrondbezitters. Voor de exploitatie was werkkraft nodig en daarvoor werden al in de vroege middeleeuwen onvrije personen (horigen) ingeschakeld. Zij kregen gebruik van grond en gebouwen, maakten het grootgrondbezit voor de eigenaren productief en konden dusdoende ook in hun eigen levensonderhoud voorzien. Omdat de overheden belang hadden bij een geregelde en voortdurende exploitatie van hun gronden en de horigen belang hadden bij een goed levensonderhoud, ontstonden allerlei afspraken en regels tussen overheid en horigen in relatie tot het gebruik van de grond. Het belangrijkste kenmerk van de hofhorigheid was wel dat de horige levenslang een min of meer zakelijk gebruiksrecht had op grond en gebouwen en dat gebruiksrecht was erfelijk. Tegenover dat recht stond voor de hofhorige de plicht pacht te betalen en het gebruiksrecht op behoorlijke wijze uit te oefenen. Verder was de horige verplicht tot persoonlijke dienstbaarheden jegens de heer en de hofmeier. De horige was gebonden aan de grond en de gebouwen waarvan hij het gebruiksrecht had. Hij kon niet eigenmachtig het gebruiksrecht laten voor wat het was en zich elders gaan vestigen. Hij was als het ware gekoppeld aan de hof van waaruit de agrarische exploitatie van de gronden werd aangestuurd en op deze wijze is de benaming stelsel van hofhorigheid ontstaan. Evenmin kon de overheid (de heer) zich eigenmachtig van de horige gebruiker ontdoen. Heer en horige zaten aan elkaar vast. De hofmeier zag namens de heer toe op de toepassing van de afspraken en regels en bij verschil van mening deed hij daarover uitspraak. De hofmeier fungeerde dan als rechter (hofrichter). Het geheel van afspraken en regels (het hofrecht) gold uiteraard alleen voor de heer en zijn hofhorigen. Zij vormden dan ook een aparte rechtskring (de zgn. **echte**) d.w.z. een afzonderlijke groep mensen voor wie exclusieve rechtsregels golden die in het stelsel van hofhorigheid eigenlijk alle verband hielden met het belang van een geregelde en liefst winstgevende agrarische exploitatie. Rechtshandelingen die in het kader van het hofrecht werden verricht, werden gedaan ten overstaan van de hofmeier/hofrichter, die deze rechtshandelingen vastlegde (protocolleerde) in hofboeken. Het stelsel van hofhorigheid heeft in de vroege middeleeuwen overal in Nederland bestaan maar was aan het eind van de middeleeuwen grotendeels verdwenen en vervangen door andere

(juridische) vormen van exploitatie. Alleen in delen van Overijssel (Twente) en Gelderland wist het stelsel van hofhorigheid zich te handhaven tot in de Franse Tijd. Na de tachtigjarige oorlog trad de provincie Overijssel op als (bloot)eigenaar van gronden en gebouwen en men sprak dan ook wel van provinciaal domein en van domeinerven.

2. Einde van de horigheid

Met de komst van de Fransen in 1795 werd ook het einde van het hofhorige stelsel ingeluid al kreeg de definitieve opheffing pas haar beslag in de jaren dertig van de 19^e eeuw. Bij Staatsregeling van 1798 werd de horigheid d.w.z. de onvrije status als zodanig afgeschaft maar dat betekende niet dat de financieel-economische banden tussen de hofhorige boer en zijn eigenaar verbroken waren. In de jaren 10 en 20 van de 19^e eeuw ontstond een juridische discussie tussen Rijksdomeinen als eigenaar en de betrokken "hofhorige " boeren over vragen als: wie is nu, na afschaffing van de horigheid als zodanig, volle eigenaar? Was dat Rijksdomeinen als rechtsopvolger van de provincie Overijssel of waren dat de hofhorige boeren met hun eeuwigdurende gebruiksrecht dat in de praktijk veel op eigendom leek. Was het gebruiksrecht een op geld waardeerbaar goed of was het niet meer dan gewone pacht of huur die opgezegd kon worden? Uiteindelijk werden de meeste erven verkocht aan de zittende boeren waarbij de waarde van het oude gebruiksrecht in mindering werd gebracht op de koopsom. In wezen kocht men dus eigenlijk de zogenaamde blooteigendom. Kon of wilde de ex-hofhorige boer niet kopen dan moest hij genoeg nemen met het afkoopbedrag van het gebruiksrecht waarna Rijksdomeinen de boerderij vrij verkocht.

3. Hoven in Ambt-Delden en Genealogie

In het gebied van de oude gemeente Ambt Delden functioneerden op het eind in de 18^e eeuw nog 2 hoven waaronder hofhorige boerderijen ressorteerden te weten de Hof Weddehoen en de Hof Delden. De hoofdhof van de Hof Weddehoen was de thans nog bestaande boerderij de Meijer aan de oude Rijksweg tussen Goor en Delden en de hoofdhof van de Hof Delden was erve De Meijershof dat gestaan heeft aan de Twickelerlaan in Delden. Onder de Hof Delden behoorden 19 boerenerven waarvan er 5 in Deldenerbroek lagen en 2 in Deldeneres en de overige 12 elders in Twente buiten het gebied van Ambt Delden (2). Zoals gezegd hielden de hofmeiers een protocol bij van al hetgeen op de hofdagen en tijdens de hofgerichten werd verhandeld. De hofboeken van de Hof Delden zijn voor een belangrijk deel bewaard gebleven. Zij bevatten- zij het met soms grote intervallen- protocollen uit de periode van 1636 tot 1794. In genealogisch opzicht zijn de protocollen interessant aangezien zij veel personele gegevens bevatten. Men kan daarbij denken aan procedures waardoor vrije mensen tot de echte toetraden en onvrije mensen uit de echte traden. Een vrije vrouw die met een horige trouwde moest in de echte treden. Als zij dat deed mocht zij een of twee vrije kinderen bedingen d.w.z. dat op haar aanwijzing een of twee kinderen zonder kosten uit de echte mochten treden als zij volwassen waren. Elk jaar moesten de

hofhorigen op een vastgestelde dag hun horigheid erkennen en die erkenning werd elk jaar vastgelegd in het Hofboek. Hofhorigen die hun testament maakten lieten dat protocolleren door de hofmeier. Voorts werden hypotheke geregistreerd en werden er ten overstaan van de hofrichter civiele procedures gevoerd over schuldvorderingen

- (1) De originelen bevinden zich in de Oudheidkamer Twente in Enschede.
- (2) In Deldenerbroek lagen de hofhorige erven Rottink, Immink, Semmekot, Siemerink en Altink en in Deldeneres de hofhorige erven Brinkkate (thans de Wendezoele) en Klein Pierik.

J.A. 13/2/18